

М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківецью. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.

2. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник. / уклад. О.І. Остапенко (ред.), М. В. Тимчик, М. Д. Зубалій, К.О. Журба, Д.О. Бінецький, Н.П. Касіч, І.В. Кузора. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 165 с.

3. Зубалій, М. Д., Остапенко, О. І., Тимчик, М. В. *Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни*. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 72 с.

4. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*. 2020. Вип. 5 (125)20. С. 106–109.

5. Остапенко О. І., Зубалій М. Д., Тимчик М. В. *Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти*. 2019. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 168 с.

І.І. Ткачук, м. Київ

КАР'ЄРНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті доведено, що в умовах війни в процес педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників необхідно ввести заходи, спрямовані на активізацію їхніх особистісних ресурсів, збереження в статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього та вирішення практичних завдань його досягнення.

***Ключові слова:** кар'єрне самовизначення, професійна орієнтація, війна, старшокласники, життєстійкість, метод проєктів, особистісний розвиток.*

Складність процесу кар'єрної спрямованості нинішніх українських старшокласників полягає в тому, що їхня життєва ситуація суттєво ускладнилася внаслідок війни і у свої плани на майбутнє вони мають внести суттєві корективи, які зумовлені їхнім актуальним становищем. Крім того, війна критично вплинула на стан психічного здоров'я старшокласників, їхній особистісний розвиток.

Важливі орієнтири щодо розуміння наслідків кризових життєвих подій на процесі особистісного розвитку старшокласників містяться в роботі «Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чернобильської катастрофи)» [2]. Результати досліджень, які здійснювалися впродовж 10 років, свідчать про те, що в багатьох випадках у старшокласників, які пережили травмивні події, формується комплекс «жертви», який робить для

них суб'єктивно недоцільним набуття освіти, створення сім'ї тощо, усього того, що входить до поняття «нормальний життєвий шлях». Значимі життєві цінності починають здаватися їм майже недосяжними, планування–марним заняттям, у визначенні можливих причин невдач у майбутньому демонструється асиметрія атрибутивного стилю в бік переваги зовнішніх, незалежних від них, обставин на противагу їхній внутрішній активності в подоланні ускладнень і перешкод [2].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що центральне новоутворення ранньої юності – спрямованість у майбутнє – виявилось найбільш вразливим до травмівних чинників в умовах кризової життєвої ситуації. Тому в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення в процес професійної орієнтації необхідно ввести заходи, спрямовані на розвиток і активізацію особистісних ресурсів учнів, збереження їх у статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього й вирішення практичних завдань його досягнення, знаходити в собі внутрішні ресурси для подолання складних життєвих ситуацій.

Здатність особистості конструктивно реагувати на виклики долі, повертатися до нормального існування після травмівних впливів, швидко пристосовуватися до нової реальності або трансформуватися, щоб залишатись ефективним суб'єктом діяльності, більшість сучасних дослідників пов'язує з розвитком життєстійкості особистості.

Поняття «hardiness» (українською мовою його перекладають як життєстійкість) було введено американським психологом С. Мадді. Життєстійкість, за визначенням С. Мадді, є системою поглядів і переконань, яка характеризує міру можливості особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість та не знижуючи успішність діяльності [4]. Відповідно до концепції С. Мадді, життєстійкість людини проявляється через три взаємопов'язані та взаємодоповнюючі компоненти: залученість (активна участь людини у всьому, що відбувається), контроль (упевненість людини в тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат того, що

відбувається, нехай навіть цей вплив не є абсолютним і успіх не гарантований), прийняття ризику (переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє її розвитку за рахунок знань, що здобуваються з досвіду). Чим виразніше ці компоненти виявлені у свідомості людини та її поведінці, тим більш конструктивно вона долає кризові ситуації та конструктивно вирішує проблеми [4].

Особистість з високим рівнем життєстійкості схильна сприймати стресові ситуації як задачі, з якими вона цілком може впоратися і які починає активно вирішувати, вона впевнена, що складні ситуації в житті є засобами особистісного зростання. Розвиток життєстійкості починається в ранньому дитинстві, активізується в підлітковому й ранньому юнацькому віці.

Базуючись на вище означеному, вважаємо, що розвиток у старшокласників життєстійкості передбачає вирішення таких завдань:

- розвиток соціальної активності;
- формування адекватної самооцінки;
- розвиток почуття підконтрольності ситуації (упевненість у тому, що багато чого залежить від самої діючої особи);
- формування реалістичного рівня домагань та відпрацювання реалістичного цілепокладання;
- навчання конструктивній атрибуції своїх успіхів і невдач;
- підсилення рефлексивно-регулятивної активності;
- навчання конструктивним способам вирішення складних життєвих ситуацій [1, с. 177].

Реалізація цих завдань у процесі психолого-педагогічної допомоги в кар'єрному самовизначенні старшокласників, що пережили кризові життєві події, може здійснюватися через сприяння їхній цілеспрямованій пізнавально-пошуковій, проєктно-конструктивній і рефлексивно-регулятивній діяльності. Ця діяльність спрямована на: формування в старшокласників власного уявлення про особистий кар'єрний успіх в обраній професійній сфері; на конструювання індивідуального професійного, соціального й особистісного

успішного професійного проєкту; активізацію на підставі набутого досвіду рефлексії власної стратегії та способів практичної реалізації проєкту досягнення професійного успіху.

Для реалізації зазначених завдань може бути застосований широкий спектр методик і технологій: тренінги, дискусії, ділові ігри, організація спільної проєктної діяльності учнів. Найбільш ефективним вважаємо спільну проєктну діяльність учнів.

Перевагою використання методу проєктів є можливість суттєвої зміни позиції старшокласника. Під час реалізації проєкту учень виступає не об'єктом, а повноправним суб'єктом діяльності, оскільки для розробки власного проєкту недостатньо дій за запропонованим алгоритмом, необхідно проявляти ініціативу в пошуку, освоєнні й застосуванні нових знань. Керівництво проєктом відбувається шляхом проведення циклу занять-консультацій зі старшокласниками, робота ж старшокласників над проєктами має відбуватися постійно, і відповідно педагогічний супровід цього процесу також повинен здійснюватися безперервно, за необхідності можна використовувати онлайн-формат спілкування.

Під час організації та виконання проєкту педагог допомагає кожному в пошуку джерел інформації, а також сам виступає таким джерелом. Також він координує процес роботи над проєктом, підтримує та заохочує учнів до активності в роботі над проєктом, допомагає в плануванні роботи та структуруванні часу, визначає для них напрями рефлексії своєї проєктної діяльності. Як теми проєктної роботи пропонуємо розробити освітні проєкти підготовки до майбутньої професійної діяльності. Пропонуємо застосовувати цикл занять, який є частиною методики психолого-педагогічного супроводу особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися в складних життєвих обставинах, розробленої автором [3].

У процесі роботи учні мають виконати послідовно два проєкти. Створюючи перший проєкт «Професійний успіх: стратегія руху», старшокласник отримує загальні відомості про проєктну діяльність, про

особливості освітніх проєктів, виконує всі етапи роботи над проєктом, отримує досвід виконання проєкту. Другий проєкт, «Проєкт досягнення професійного успіху», закінчується на підготовчій фазі, усі наступні фази виконання проєкту виконуються вже самостійно після закінчення школи [3].

Таким чином, в умовах війни і післявоєнного відновлення в процес психолого-педагогічного супроводу кар'єрного самовизначення старшокласників необхідно ввести заходи, спрямовані на розвиток і активізацію їхніх особистісних ресурсів, збереження їх у статусі ефективних суб'єктів діяльності, здатних до побудови проєкту власного професійного майбутнього та вирішення практичних завдань його досягнення, знаходити в собі внутрішні ресурси для подолання складних життєвих ситуацій.

Список використаних джерел

1. Подолання наслідків пандемії COVID-19 у закладі освіти : навчально-методичний посібник / В. Г. Панок та ін.; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ: ДІА, 2021. 224 с.
2. Психологічна феноменологія екологічної катастрофи (на матеріалах Чорнобильської катастрофи): монографія. Київ: Ін-т соціології НАНУ, 1998. 302 с.
3. Ткачук І. І. Психолого-педагогічний супровід особистісного і професійного самовизначення старшокласників, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових конфліктів: методичні рекомендації. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 78 с.
4. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. Apr. 4. P. 279-298.

С.В. Толочко, Н.С. Бордюг, Л.П. Міронець, м. Київ

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ

Стаття містить результати наукових досліджень щодо процесу формування екологічної культури старшокласників в умовах цифровізації та відкритої освіти. Здійснено аналіз філософських положень теоретико-методологічних основ формування екологічної культури старшокласників. Виокремлено природничо-науковий та активний тип екологічної культури особистості, що є сучасною методологією вирішення екологічних проблем суспільства. Визначено роль екологічної культури старшокласників для трансформації людства від споживацького способу життя до ощадливого та відновного на засадах сталого розвитку.

Ключові слова: старшокласники, екологічна культура, цифровізація освітнього процесу, відкрита освіта.

Питання формування екологічної культури та здоров'язбережувальних